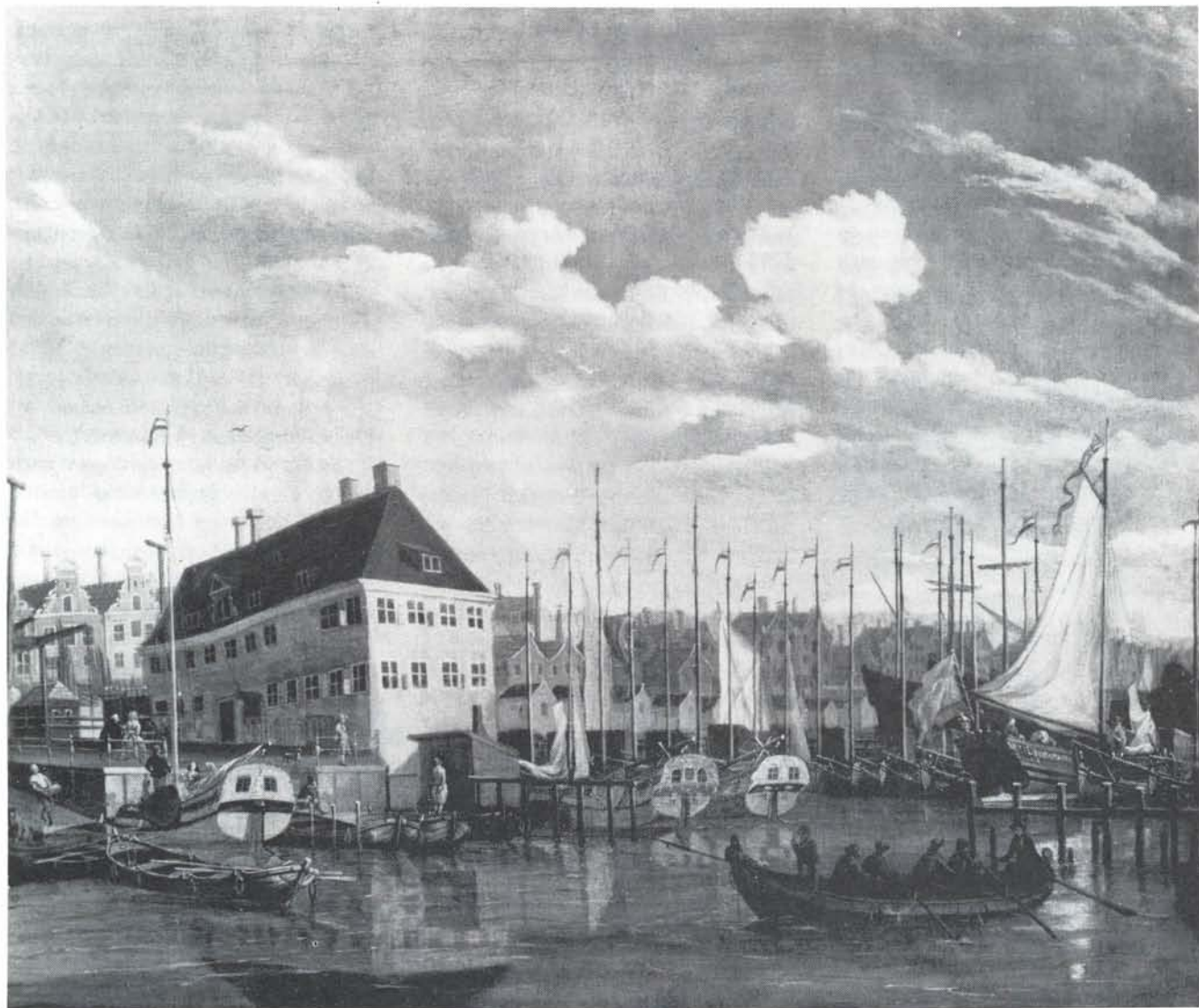

Pleziervaart in de 17de en 18de eeuw

De Oude Jachthaven

De Oude Jachthaven, ca. 1725

Vanaf dit nummer verschijnt in Spiegel der Zeilvaart een serie artikelen over de pleziervaart in de 17de en 18de eeuw van de hand van drs. R. Vorstman, wetenschappelijk ambtenaar van het Rijksmuseum Nederlands Scheepvaart Museum te Amsterdam.

Dat er reeds in de 17de en 18de eeuw op grote schaal aan pleziervaart werd gedaan is voor menigeen een onbekend feit. Gedurende een korte periode in de tweede helft van de 17de eeuw waren er alleen al in Amsterdam vier jachthavens waar gemiddeld zo'n veertig jach-

ten van ± 10 meter een eigen ligplaats hadden. Daarnaast werden er ook ligplaatsen verhuurd; de omvang daarvan is echter onbekend. Robert Vorstman zal niet alleen het „spelevaren” zoals zeilen in admiraalschap en wedstrijdzeilen uit die tijd beschrijven, maar ook de sloopstypes, zoals het jacht, de boeier, en het kopjacht of sloep.

In dit eerste artikel beschrijft hij de Oude Jachthaven die gelegen was in het IJ tegenover de Haarlemmerhouttuinen, even ten westen van het huidige havengebouw.

In 1925 publiceerde Ernst Crone ter gelegenheid van het 40-jarig bestaan van de Zeilvereniging „Het IJ” een gedenkschrift dat de toepasselijke titel kreeg „Bladzijden uit de geschiedenis

Robert Vorstman

der jachthavens en van de zeilsport te Amsterdam”. In het voorwoord van dit gedenkschrift deelt Crone mee dat hij bij het schrijven van zijn verhaal niet alleen gebruik maakte van notulenboeken en bescheiden van diverse zeilverenigingen te Amsterdam, maar ook „van gegevens aanwezig op het Gemeente-Archief van Amsterdam, w.o. genoemd moeten worden prenten en kaarten behorende tot den topografischen atlas en de collectie Hartkamp”. Omdat Crone volstond met slechts een deel van zijn bronnenmateriaal te noemen, rees de vraag welke andere bronnen hij bij het schrijven van

zijn gedenkschrift kon hebben geraadpleegd. Bij navraag op het Gemeente Archief werd ons gewezen op het bestaan van het Archief van de Oude Jachthaven. Een globale kennismaking met de stukken die tot dit archief behoren, leerde dat Crone slechts spaarzaam van dit Jachthavenarchief gebruik had gemaakt, een reden die hem er waarschijnlijk toe bracht de vermelding ervan achterwege te laten. Het vinden van dit voor de geschiedenis van de pleziervaart uiterst belangrijke archief, waarvan drie kasboeken uit de periode 1622-1797 wel het voornaamste bestanddeel vormen, werd de aanleiding tot het schrijven van de hiernavolgende serie artikelen over de pleziervaart in de 17de en de 18de eeuw te Amsterdam.

De oudste gegevens die ons dankzij dit archief ter beschikking staan, hebben betrekking op het jaar 1622. In dat jaar namelijk, om precies te zijn op 10 September, vaardigde het stadsbestuur van

Amsterdam een keur uit ten behoeve van een in aanbouw zijnde jachthaven. Uit die keur, die een drietal voorschriften bevatte, blijkt dat een aantal eigenaren van pleziervaartuigen – in de keur „liefhebbers van de speeljachten” genoemd – eerder dat jaar van het stadsbestuur „sekere plaetse om hare jachten bequamelijck te mogen leggen” toegewezen hadden gekregen. Het stadsbestuur was echter van mening dat een dergelijke haven „infructueus ende ondienstigh” zou zijn, „tensy eenige ordre daerop werde gesteld”. Zij stelden daarom „opsienders” over de haven aan, die het recht kregen overtreders van de in de keur genoemde voorschriften voor het Gerecht te brengen.

De „sekere plaetse” die aan de jachteigenaren werd toegewezen betrof een smalle strook water in het westelijk deel van de haven ter hoogte van de Houttuinen, tussen de palengording, de Stadsherberg en de Nieuwe Waal. De

Het havenfront met rechts de jachthaven (Gemeente Archief)

palengording bestond uit een dubbele rij houten palen in het IJ vóór de stad die als een voortzetting van de stedelijke omwalling fungeerde en de verbindende schakel vormde tussen de aan het IJ gelegen bolwerken Rijsenhoofd en Blauwhoofd. Op bepaalde punten was deze gording door openingen onderbroken om het kleinere schepen mogelijk te maken de haven in en uit te varen. 's Avonds bij het luiden van de poortklok werden deze doorgangen door middel van drijvende en van ijzeren pennen voorziene bomen afgesloten. In de vroege morgenuren bij het luiden van de klok, werden de bomen weggehaald en kon de scheepvaart haar weg vervolgen. De Stadsherberg die in 1613, ongeveer halverwege de palengording en de vaste wal, op een fundering van houten palen was opgetrokken, fungeerde ondermeer voor de opvang van reizigers die na het sluiten van de doorgangen vóór de stad arriveerden en aan onderdak moesten worden geholpen. De Nieuwe Waal was een door palen afgeperkte ruimte achter de palengording die voor winterberging van koopvaardijsschepen was bestemd. De jachthaven werd vermoedelijk in het najaar van 1622 officieel geopend. Bij die gelegenheid ontvingen alle eigenaren van een ligplaats een sleutel van het poorthek aan de ingang van de haven. De kosten die aan de bouw waren verbonden waren voor rekening van de Jachthaven, want de eerste uitgavenposten die in het kasboek voorkomen hebben uitsluitend betrekking op arbeidsloon en op aankoop van grote hoeveelheden voor de bouw benodigde materialen. Overigens was de haven eind 1622 nog niet voltooid, aangezien in 1623 nog meer bouwmaterialen werden aangekocht.

Zowel de Jachthaven als de Stadsherberg waren vanaf de wal te bereiken via een gemeenschappelijke steiger, aan het einde waarvan men rechts afgaande op de steigers van de Stadsherberg, links afgaande op die van de Jachthaven kwam. Aan het begin van laatstgenoemde steiger stond een houten poorthek dat aan onbevoegden de toegang tot de haven moest beletten. Ieder die de haven in of uit ging was verplicht de deur achter zich te sluiten op straffe van een

---

*‘Die dees deur
laat openstaan
moet voor twee stuivers
ter beurse gaan’*

---

geldboete. Artikel 10 van de in 1628 door het bestuur van de haven opgestelde havenordonnantie bepaalde namelijk: „Soo ymand de voordeur of de hekdeur laat open staan, sal voor iedere deur verbeuren t' elkens twee stuyvers voor de havenknecht”. Boven de doorgang van het hek was een beschilderd paneel te zien. Helaas is niet bekend welke voorstelling hierop werd uitgebeeld. Het paneel, in het kasboek nu eens schilderij, dan weer bord, paneel of plankje genoemd, had van weersinvloeden te lijden en moest daarom eens in de zoveel tijd worden schoongemaakt, overgeschilderd, gevernist of verguld. De knecht van de haven of een bode bezorgde het uitneembare paneel ten huize van de schilder. Ook kwam het wel voor dat de schilder het paneel zelf afhaalde en na behandeling weer aan de Jachthaven terugbezorgde.

In het jaar van opening van de haven was er ligplaatsaccommodatie voor 41 pleziervaartuigen. Van dit aantal waren 33 voor grote en 8 voor kleine scheepjes bestemd. De ligplaatsen van deze laatste vaartuigen werden aanvankelijk „de kleine plaetsen” of ook wel de „sloepplaetsen aent vlodt” genoemd. Vermoedelijk lag dit vlot aan de achterzijde van de Stadsherberg. Alle ligplaatsen waren genummerd, te beginnen aan de noordzijde van de haven en vervolgens oplopend in zuidelijke richting om de haven heen. In de loop der jaren nam het aantal ligplaatsen iets toe. Een niet gedateerde opgave in het tweede kasboek, daterend van 1710-1750, geeft als lengtemaat voor de ligplaatsen 1 t/m 20: 37 voet, voor de plaats 21 t/m 39: 35 voet en voor de plaats 30 t/m 42: 23 voet. De breedte van de ligplaatsen vertoont een bonte mengeling van smallere en bredere maten. Zij variëren van 8,3 voet voor de smalste tot 14,7 voet voor de breedste plaats. Het is niet duidelijk of deze onre-

gelmatigheid het gevolg was van een eigenmachtig handelen van de eigenaren van de havenplaatsen of dat de overlieden aan de eigenaren toestemming gaven verandering in de onderlinge breedte van de plaatsen aan te brengen. In ieder geval bepaalde artikel 7 van de havenordonnantie: „Niemand sal de palen van zijn plaats vermogen af te kappen, schuijn te hakken of uyt de grond te doen of andersints, als met toestemming of bysyn van de eyenaar der naastgelegen plaatsen”. Artikel 6 daarentegen vormt een aanwijzing dat de eigenaren tamelijk eigenmachtig veranderingen aan hun ligplaatsen plachten aan te brengen: „Niemand sal vermogen eenige kassen of kisten te maken, als voor en in sijn eige plaats, tegen de gang aan ende niet hooger als twee voeten boven de gang”. Deze kassen en kisten dienden aanvankelijk slechts als berghok voor allerlei zeilbenodigdheden. Zij groeiden echter in de loop der tijd uit tot kleine huisjes, voorzien van raampjes en gestoffeerd met eenvoudig meubilair, waarin het overdag goed toeven was en waarin men 's nachts kon slapen.

In de Jachthaven waren diverse voorzieningen, waarvan de jachteigenaren gebruik konden maken, zoals een vlot dat als kielsteiger fungeerde, een windas, in het kasboek „windkappel” genoemd, dat ten behoeve van het krennen van de schepen werd gebruikt. Voorts een slijpsteen, schrobbers en schrapers. Ten slotte mag niet onvermeld blijven dat een „secret” voor algemeen gebruik ter beschikking stond. In 1629 werd aan de noordzijde van de Jachthaven een uitkijkplat gebouwd. Van hier kon men in alle richtingen over het IJ uitkijken zonder dat het uitzicht door de vele voor anker liggende koopvaardijsschepen werd belemmerd.

Ten behoeve van de overlieden werd eind 1644, begin 1645 aan de havenzijde tegen dit plat een houten huisje opgetrokken. De voorbereidende werkzaamheden begonnen in augustus 1644 met het heien van de palen. Op 3 maart van het daaropvolgende jaar werd het hoogste punt in de bouw bereikt en op 24 maart konden de overlieden hun eerste vergadering in het huisje houden. Blijkens het kasboek werd in 1644 „eenigh

huysraet" aangeschaft. In 1657 vinden wij aan meubilaire goederen vermeldt: „een doos tot de vlagge", in 1669 „matties voor de glazen", in 1688 „4 stoelen", in 1689 „kussens, drie kaerten en een kasje, hangende in het haevehuijsje" in 1699 „een kaggel", in 1710 een „lijst van de naamen der regerende overluyden", in 1727 „een klijn taafel", een „tafelkleet", in 1730 „taafelkleet, gordij, kussens, een spiegel", in 1739 „een schel", in 1744 „een hangcompas", in 1767 „een kleed op de vloer", in 1755 „een teetobbetje", „een schilderij voor de schoorsteen" uit ca. 1780.

Het havenhuisje had natuurlijk veel van weersinvloeden te lijden, daarom vinden

wij regelmatig betalingen in het kasboek die op het onderhoud van het huisje betrekking hebben. In 1671 had voor de eerste maal een algehele vernieuwing van de haven met inbegrip van het huisje plaats. Of er bij deze gelegenheid ook veranderingen in het in- en exterieur van het huisje werden aangebracht, valt uit het kasboek niet op te maken. Dit constateren wij wel in 1726, in welk jaar het havenhuisje aan de eisen van de tijd wordt aangepast en grondig wordt verbouwd. Niet weinig trots wordt in 1727 in het kasboek genoteerd: „Anno 1726 onder de opzienders van de Oude Jagthaven zijnde Abraham Brandt, Willem Jochemsz, Abraham van Willige en

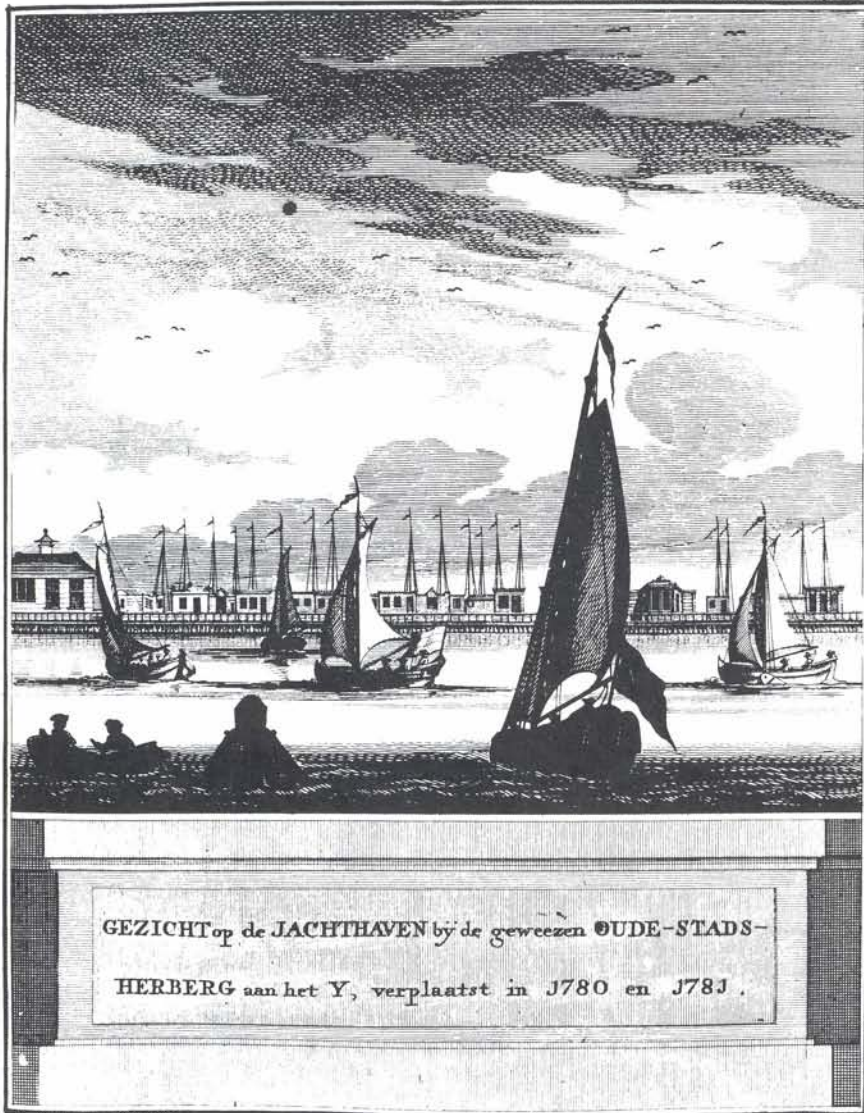
Abraham Wallis is de ingang van de opzienderhuisje, de schoorsteen en 't glaase portaal gemaakt en verdere gemakken en commoditeyten". Die „gemakken en commoditeyten" betroffen de aanschaf van allerlei huishoudelijke artikelen o.a.: zes wijnglazen, twaalf borden, twee schotels, twaalf koffiekoppen.

Aan schoonmaakgerei: een kamerbezem, een stoffer en een blik; verder enige benodigdheden voor de haard, tenslotte een koperen comfoor en een kandelaar.

In 1755 werd naast de Oude Jachthaven de Oude Stadsherberg afgebroken. Omdat de overliden zich er niet mee konden verenigen dat de haven aan de zijde van de Stadsherberg open kwam te liggen, richtten zij zich in een rekest tot Heren Thesaurieren waarin zij uiteenzetten „hoe dat sedert het afbreken van de oude stadsherberg de jagthaven open legt, voor alle moetwilligheyd en roof tot op heden toe". Zij verzochten Heren Thesaurieren „te ordonneere dat de openleggende plaats, wederom wert digt gemaakt met een suffisante schutting om soo veel mogelyk de ongelukken van voor het blootleggende stormweeder te kunnen uytstaan". Ter ondersteuning van hun verzoek boden zij aan f 100,- in de kosten bij te dragen en het onderhoud van de schutting voor rekening van de jachthaven te laten komen. Heren Thesaurieren willigden het verzoek in: „Onder expressé conditie dat zij de gemelde schutting voor altoos zullen onderhouden en desnoods vernieuwen, sonder immermeer de stad daarmede lastig te vallen".

Op 5 mei 1771 werd het havenhuisje door brand getroffen. De oorzaak kon niet worden vastgesteld. Twee jaar na dit ongelukkig voorval verzochten de overliden aan Heren Burgemeesteren de schade die door de brand aan het huisje was aangericht, voor hun rekening te willen nemen. Zij motiveerden hun verzoek met het argument dat „door geduurige reparatie en sobere revenuen hunnen kas zo gering is geworden, dat zij niet in staat waren een restauratie te bekostigen". Eerst twee jaar later, op 26 augustus 1773, stemden Heren Burge-

In de Mercurius October 1781. Eerste Stuk Pag. 144.

GEZICHT op de JACHTHAVEN by de gewezen OUDE-STAD-SHERBERG aan het Y, verplaatst in 1780 en 1781.

B. MOURIK. Execudit.

meesteren met het verzoek van de overlieden in om het havenhuisje te restaureren, onder voorwaarde dat de Jachthaven zich zou verplichten om 4% per jaar in de kosten die door de stad zouden worden gemaakt, bij te dragen.

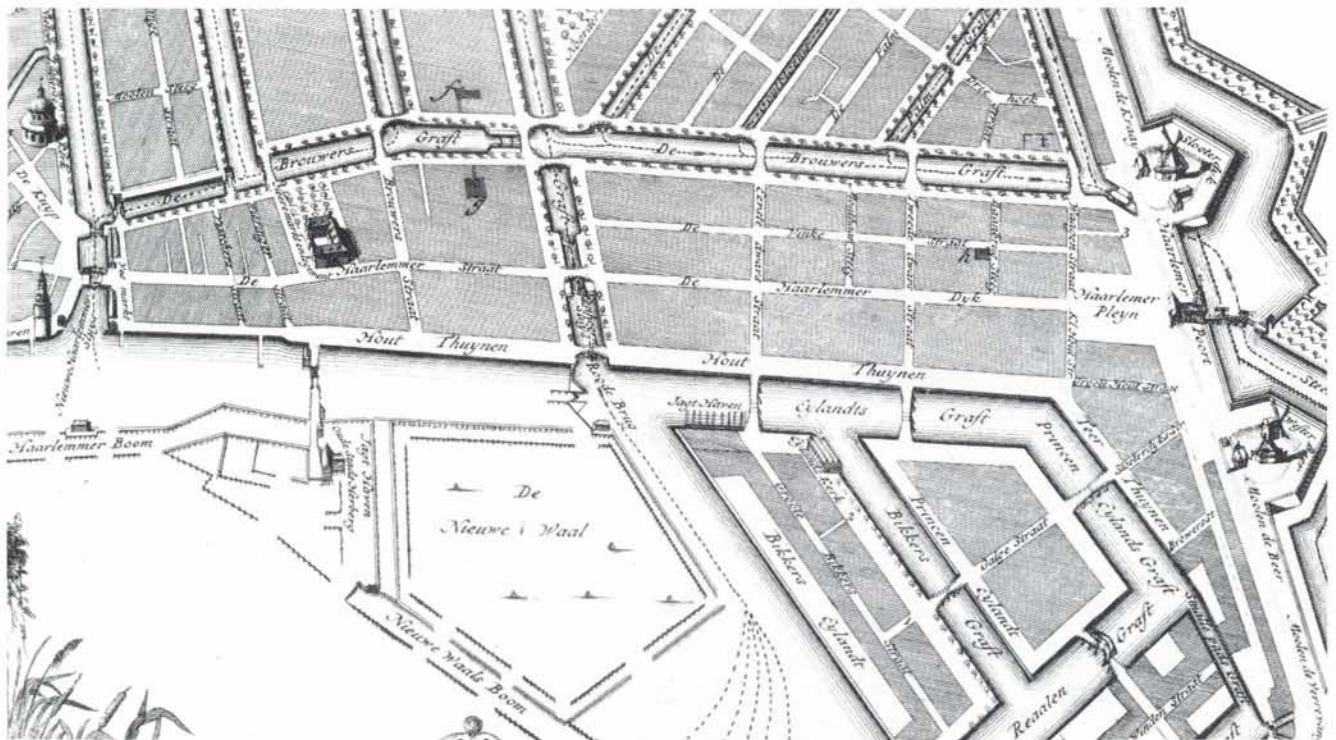
Ondanks voorzorgsmaatregelen werd de Jachthaven eens in de zoveel tijd opgeschrikt doordat dieven en inbrekers, gedekt door het duister van de nacht zich toegang tot de haven verschaften, speelhuysjes en jachten openbraken en zich eigendommen van jachteigenaren toe-eigenden. De overlieden namen, om aan deze ongewenste toestanden het hoofd te bieden, van tijd tot tijd nachtwakers in dienst. Zo was er bijvoorbeeld in de herfst van 1779 surveillance nodig. De overlieden kondigden aan nachtwakers aan te willen trekken en verzochten de jachteigenaren bij te dragen in de kosten die het inhuren met zich meebracht. De aankondiging luidde: „De Heeren overluiden en de Heeren Liefhebbers van de Jagthaaven vernoomen hebbende van verschijden diefstallen in deverente jachten en boeijers gepleegt te hebben benefens in eenige schuiften zoo wel buijten als binnen deese stadt en onze haaven present oopen is leggende en dus ge-nootzaakt vindende om behoorlijke

wagt op de oude jagthaaven te stellen en versoeke de Heeren Liefhebbers daarin mede te conterebiweren”. Uit de aankondiging blijkt ook dat de Jachthaven „prisent oopen is leggende”. Deze toestand was vermoedelijk het gevolg van de afbraak van de Jachthaven en haar verplaatsing naar de andere zijde van de voormalige Stadsherberg. De nieuwe Oude Jachthaven kwam nu tussen de palengording te liggen. Een half jaar later, op 8 april 1780, kondigden de overlieden aan dat de bewaking zou worden gecontinueerd totdat de „Nieuwe Haven in volkomen gereedheid zal zijn gebragt”.

De Nederlandse Mercurius besteedde in haar editie van 1781 speciale aandacht aan de verplaatsing van de Jachthaven: „Deze nieuwe haven nu heeft eene lengte van ruim 425 voeten en eene breedte van 84; de jachten, ten getale van 50, leggen in dezelve in twee rijen, 32 naamelijk aan de eene en 18 aan de andere zijde. Ieder eigenaar van een daar liggend vaartuig heeft de vrijheid, om aan zijn legplaats een speelhuysje te stellen, waarvan sommigen ook zeer sierlijk zich voordoen; ook vindt men er een fraai huis voor de heeren bestierders of overlieden en de havenknecht. Voor

de ingang dezer haven is een zeer ruim plijntje op welks grond weleer de voornoemde herberg in den jaar 1613 van hout gebouwd was, strekkende tevens ten wagthuize voor de burgerij, maar welke, vervallen zijnde, in 't jaar 1755 gesloopt is; sedert dien tijd is derzelver grond bestraat en strekt nu tot eene gemakkelijke wandelplaats, vanwaar men over het gehele Y kan zien. De poort of ingang tot deese haven is op dat plijntje; boven denzelven ziet men, behalven eenige geschilderde op het Y zeilende jachten, dit vier regelig vers:

*Het Amstelvolk, geneigd om zee en 't Y te bouwen,
vertoont u hier in 't klein haar aangeboren aart,
de wijze Raad vergunt daar toe dees plaats te bouwen;
de hemel zegen' haar en groote en kleine vaart.
Van binnen boven denzelven ingang, leest men:
Die dees deur laat openstaan
moet voor twee stuivers ter beurse gaan”.*

Detail van een stadsplattegrond (Gemeente archief)